

UDK:101.3.1

Nuriddin SAIDKULOV,
Gulliston davlat pedagogika instituti dotsenti
E-mail: nuriddinsaidkulov89@gmail.com

GulDPI dotsenti, PhD E. Kurbanov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTONDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHGA ASOSLANGAN INNOVATSION ISLOHOTLARNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Аннотация

Inson kapitali har bir milliy iqtisodiyotda global miqyosda raqobatbardosh tizimning zarur elementi hisoblanadi. Dunyoning barcha mamlakatlariga xos bo‘lgan ushbu xususiyat O‘zbekiston uchun ham muhim masaladir. Shu jihatdan ushbu maqolada inson kapitalini rivojlantirish orqali milliy iqtisodiyotni yuqori darajaga olib chiqish hamda ushbu yo‘lda amalga oshirilishi zarur bo‘lgan innovatsion islohotlarning ahamiyati ilmiy asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion islohot, inson kapitali, milliy iqtisodiyot, ta‘lim, siyosat, ishlab chiqarish, fan.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE REFORMS BASED ON THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN UZBEKISTAN

Annotation

Human capital is a necessary element of a globally competitive system in every national economy. This feature, common to all countries of the world, is also an important issue for Uzbekistan. From this point of view, this article provides a scientific basis for bringing the national economy to a higher level through the development of human capital and the importance of innovative reforms that need to be implemented in this way.

Key words: Innovative reform, human capital, national economy, education, politics, production, science.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ РЕФОРМ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

Человеческий капитал является необходимым элементом глобальной конкурентной системы в каждой национальной экономике. Эта особенность, общая для всех стран мира, является важным вопросом и для Узбекистана. С этой точки зрения в данной статье дается научное обоснование вывода национальной экономики на более высокий уровень за счет развития человеческого капитала и важность инновационных реформ, которые необходимо реализовать на этом пути.

Ключевые слова: Инновационная реформа, человеческий капитал, национальная экономика, образование, политика, производство, наука.

Kirish. Bugungi kunda dunyo bo‘ylab aholi turmush darajasini oshirish uchun inson kapitalini tatbiq etish bo‘yicha turli metodologik yondashuvlar vujudga kelayotganligi, barqarorlikni ta‘minlash borasida inson kapitalini tadqiq etishda nafaqat umume‘tirof etilgan yondashuvlar, balki har qanday mamlakatning ijtimoiy-siyosiy, ma‘naviy va madaniy xususiyatlarini ifoda etadigan tamoyillarni qo‘llash muammosi ham ustuvor masalalar sirasiga kirib bormoqda. Bu borada amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar o‘tgan chorak asr davomida yanada takomillashib, zamonaviy sharoitlarda inson kapitali hodisasini tadqiq etish zarurati dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Inson kapitali har bir milliy iqtisodiyotda global miqyosda raqobatbardosh tizimning zarur elementi hisoblanadi. Dunyoning barcha mamlakatlariga xos bo‘lgan bu xususiyat O‘zbekiston uchun ham muhim masaladir. Bir qator muhim sabablarga ko‘ra O‘zbekiston jahon iqtisodiyoti uchun juda muhim omilga aylanib bormoqda. Bu omillardan biri shundaki, mamlakatimiz Markaziy Osiyoda o‘zining geografik hududi va tranzit imkoniyatlarining kengligi jihatidan muhim logistika markazi hisoblanadi. Ushbu omil O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishini doimiy ravishda oshirib boruvchi kuchli daromad manbai hisoblanadi. Biroq mamlakatimizda tashkil etilgan kuchli boshqaruv tizimi jahon iqtisodiy tizimi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, milliy iqtisodiyotni turli xavf-xatarlardan himoya qilish masalasini birinchi o‘ringa qo‘yadi. Bunday sharoitda O‘zbekiston uchun inson kapitali omilining ahamiyati paydo bo‘ladi. Darhaqiqat, O‘zbekiston uchun inson kapitali zahiralari shakllantirish va mamlakatning bu boradagi salohiyatini mustahkamlash strategik masala hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Inson kapitalini rivojlantirish muammolari X.P.Abulqosimov, A.V.Vaxabov, U.V.Gafurov, N.K.Murodova, S.A.Abdullayev, D.M.Karimova, Z.Y.Xudoyberdiyev, D.N.Paximova, M.X.Saidov, Sh.G.Akramova, E.B.Abdullayev, Sh.X.Mahmudov, M.M.Sodirjonov, M.J.Norqobilov, I.I.Toshpulatov, F.S.Qosimov va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida keng o‘rganilgan.

Bugungi kunga qadar rus olimlaridan keng ko‘lamli statistik usullar asosida inson kapitalini rivojlantirishning mintaqaviy jihatlar bilan shug‘ullanadigan mualliflar orasiga G.S.Arzasmasova, L.V.Dokashenko, I.B.Durakova, N.S.Zotkina, O.A.Kolesnikova, E.V.Mixalkina, Y.G.Odegova, V.P.Smolkina, E.V.Zarov, N.V.Zubarevich, M.V.Kolesnikova, E.V.Ovsyannikova, T.V.Chernov, A.V.Shal kabi iqtisodchi olimlarni inson kapitali konsepsiyasini samaradorlikka yondashuv sifatida inson resurslarini boshqarish masalalarini o‘rganganini aytib o‘tish mumkin.

Bugun zamonaviy dunyoda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ziddiyatlardan ogoh bo‘lish, jamiyat barqarorligiga ta‘sir qiluvchi muammolarni bartaraf etish va beqarorlikka tushib qolmaslikni oldini olish borasida olimlar Z.Bjezinskiy, E.Toffler, F.Fukuyama, S.Xantington, A.Dj.Toynbi, P.J.Byukenen, J.Kolemanlarning asarlari ham muhim ahamiyat kasb etdi. Ular barqarorlikni ta‘minlash uchun insonning intellektual kapitalidan foydalanish yuksak samara berishini ta‘kidlashadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada tarixiylik, mantiqiylik, analiz, sintez, ekspert so‘rovi, qiyosiy va empirik tahlil, deduktiv va induktiv kuzatish usullari hamda tizimli yondashuvlardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Inson kapitali sifatini oshirish va undan samarali foydalanish fan va bilimga asoslangan ishlab chiqarish (xizmat ko‘rsatish) sohasini rivojlantirishga, mehnat unumdorligi va raqobatbardoshligini oshirishga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Hozirda O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish borasida islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarni o‘rta va uzoq muddatli istiqbolida davom ettirish ta‘lim sifatini oshirish, “fan-ta‘lim-ishlab chiqarish” munosabatlari integratsiyalashuvi muhim ahamiyatga ega.

Globallashgan jahon iqtisodiyotidagi har qanday milliy iqtisodiy tizim rivojlanishi unga kiritilgan sarmoyalar miqdoriga bog‘liq. Transmilliy kompaniyalarning ilg‘or mamlakatlarga sarmoya kiritishining asosiy shartlaridan biri o‘sha mamlakatda u yoki bu

iqtisodiy sohada faoliyat yurita oladigan yuqori malakali kadrlarning mavjudligidir.

Milliy iqtisodiy tizimning rivojlanishi va rivojlangan mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasiga moslashishi iqtisodiy muhitda ko'p vektorlarning mavjudligini nazarda tutadi. Boshqacha qilib aytganda, ma'lum mahsulotlar ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish yoki sof xomashyo sotish va eksport qilish asosidagi iqtisodiy taraqqiyot haqida gapirib bo'lmaydi. Ko'p vektorlilik esa yana haqiqiy mutaxassisning kuchli salohiyatini talab qiladi. Barcha sohalarini birdek rivojlantirish kuchli inson kapitali salohiyatini shakllantirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Inson kapitalining zamonaviy iqtisodiy munosabatlarning elementi sifatidagi tavsifi va uning ishlab chiqarish jarayonidagi rolini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- Inson kapitalini rivojlantirishga samarali sarmoya kiritish tarixiy meros, mavjud milliy qadriyatlar va dunyoqarash, davlatning iqtisodiy siyosati, jamiyatni boshqarishda qo'llaniladigan huquqiy va me'yoriy baza, butun xalq farovonligi, ta'lim va sog'liqni saqlashning holati kabi juda muhim omillar mavjuddir.

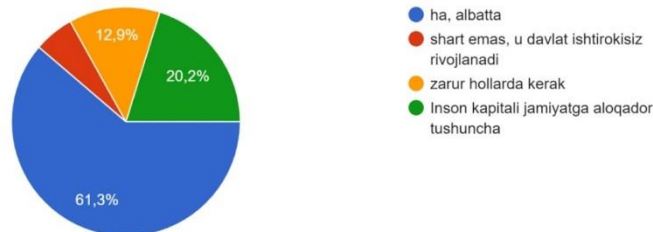
- Inson kapitali birinchi navbatda yaratilgan shart-sharoit va shaxsning ichki imkoniyatlarini birlashtiradi. Bu kapitalning shakllanishi va ishlatilishi barcha odamlarning jismoniy imkoniyatlari, bilim va malakalariga bog'liqdir.

- Inson kapitalini tezda pulga aylantirib bo'lmaydi. Bu ishlab chiqarish jarayonining inson kapitali darajasi va umuman xo'jalik munosabatlari subyektlarning irodasi, iqtisodiy qiziqishi, madaniy darajasi, korxonaning ichki madaniyati darajasi, mehnatni tashkil etish shakli, mehnat sharoitlari, atrof-muhit sharoitlari va boshqa muhim omillar bilan belgilanadi;

- Inson taraqqiyoti salohiyatining sifati har qanday jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning asosiy shartlaridan biridir. Shu munosabat bilan inson kapitali iqtisodiy munosabatlarning asosiy katalizatori sifatida ishlab chiqarish jarayonining ajralmas elementi hisoblanadi.

- Inson kapitali doimo eskirishga duchor bo'ladi. Har qanday jamiyatda inson kapitali salohiyati barqaror ko'rsatkichlarga ega emas. U o'zgaruvchan dinamikaga ega, ba'zida u ko'payadi, ba'zida esa 1-rasm

Sizningcha, davlat inson kapitalini rivojlantirishi zarurmi?
1 079

Shu o'rinda sotsiologik so'rov natijalariga e'tibor qaratsak. Respondentlar "Sizningcha, davlat inson kapitalini rivojlantirishi zarurmi?" degan savolga quyidagicha javob berishgan: 61,3% respondent "ha, albatta", 20,2 % "inson kapitali jamiyatga aloqador tushuncha", 12,9 % respondent "zarur hollarda kerak" deb javob bergan bo'lsa, 5,7% respondentlar "shart emas, u davlat ishtirokisiz rivojlanadi" deb bilishadi. Ushbu berilgan javoblar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ko'pchilik fuqarolar inson kapitalini albatta davlat rivojlantirishi kerak deb biladi va mazkur tushunchani jamiyatga aloqador bo'lgan tushuncha deb bilishadi. Bir qancha fuqarolar esa inson kapitali davlat ishtirokisiz rivojlanishini ta'kidlashgan. Ushbu javoblardan bilish mumkinki, ushbu masala bo'yicha ham fikrlar xilma-xil.

Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish yangi bilimlarni muntazam o'zlashtirishni va ularning yutuqlarini iqtisodiyotga faol joriy etib borishni talab etadi. Yangi bilimlarni yaratish, o'zlashtirish va amaliyotga joriy etish mamlakatda mehnat resurslarining iqtisodiy salohiyatining yoki inson kapitalining yuqori darajada va sifatda bo'lishini taqozo etadi.

O'zbekistonda inson kapitalining rivojlanish darajasining o'zgarishini BMTning "Inson taraqqiyoti indeksi" ko'rsatkichi orqali

kamayadi. Ushbu salohiyatning ko'lami jamiyatdagi odamlarning hayot sifatiga, inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirilgan investitsiyalar miqdori va undan foydalanish samaradorligi hamda inson kapitalini shakllantirish jarayonini boshqarish xususiyatlariga bog'liq.

- Inson kapitalining takror shakllanishining ijtimoiy jarayonlari o'z xarakteriga ko'ra har bir jamiyatdagi kishilar hayotining turli (madaniy, iqtisodiy, maishiy, ijtimoiy, antropologik) belgilari bilan shartlanadi.

- Inson kapitali kelajakdagi hayot sifatini yaxshilash, umumiy farovonlikni oshirish, yuqori daromad olish va innovatsion taraqqiyot uchun shakllanishi kerak bo'lgan omildir.

O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishining muhim jihatlardan biri inson kapitali va umuman inson salohiyatini rivojlantirishdir. Iqtisodiy o'sish sur'atlari innovatsion jarayonlarning jadal rivojlanishi bilan belgilanadi, bu esa, o'z navbatida bir qancha omillarga bog'liq. Bu omillar fan va texnikaning ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish, korxonalar va tashkilotlarning barcha darajadagi xodimlarining innovatsion yo'nalishi, shuningdek, raqobatbardosh, progressiv vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda ilmiy nuqtai nazardan ko'proq mashhur bo'lgan inson kapitali jamiyatning eng qimmatli manbasi bo'lib, u tabiiy resurslar va boyliklardan ham muhimroqdir. Inson kapitalini shakllantirishda ta'lim hal qiluvchi o'rin tutadi. Bugungi kunda ta'lim xo'jalik yurituvchi subyektning mehnat bozorida muvaffaqiyati, mamlakat iqtisodiy yuksalishi va ilmiy-texnik salohiyatini yuksaltirishning muhim omili hisoblanadi. Shunday qilib, odamlar hayotidagi muvaffaqiyatni ta'lim bilan bog'lash mumkin. Bu mamlakatimizda oliy va o'rta ta'lim muassasalari, xorijiy davlatlarda ta'lim olayotganlar soni yildan-yilga ortib borayotganiga asos bo'lmoqda. Bu o'sish yosh avlodning kasbiy ko'tarilishi, yuqori tayyorgarligidan dalolat beradi. Ta'lim sifati milliy istiqbolimizga bevosita ta'sir etishi o'z-o'zidan ayon. Fikrimizcha, buning uchun davlat har doim ta'lim orqali inson kapitalini rivojlantirishga zarur shart-sharoitlar yaratishi kerak. Shu jihatlarni hisobga olgan holda respondentlardan o'z fikrlarini so'rovnoma orqali bildirishlarini so'radik.

tahlil qiladigan bo'lsak, 2000-2021 yillar davomida 0.12 punktga yoki 19.8%ga oshganligini ko'rishimiz mumkin. Xuddi shu davrda mamlakatimizda YIMning real hajmi 3.7 martaga oshgan. Tahlillar natijasida aniqlanishicha 2000-2021 yillarda inson kapitalining har bir 0.01 punktga o'zgarishi hisobiga 2021-yildagi narxlar darajasidagi 44 886,95 mlrd. so'mdan real YIM o'sishi ta'minlangan. Shuningdek, elastiklik koeffitsienti yordamida baholaydigan bo'lsak, tahlil etilayotgan davrda mamlakatimizda inson kapitali darajasining o'rtacha 1%ga oshishi hisobiga real YIM hajmining o'rtacha 13.6% ga o'sishi ta'minlangan. Ushbu tahliliy ko'rsatkichlar mamlakatimizda iqtisodiyotning innovatsion o'sishida inson kapitali muhim hissa qo'shib kelayotganligini ko'rsatadi. Yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarish va ularning eksporti hajmini oshirishni rag'batlantiruvchi mexanizm va dastaklar tizimini shakllantirish.

So'ngi yillarda milliy iqtisodiyotni to'g'ri va oqilona boshqarish tufayli O'zbekiston ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilmani qurish, yuqori jamg'armalar va nisbatan kichik tashqi qarzlarni, kambag'allikni qisqartirish, yalpi ichki mahsulotdagi xususiy sektor ulushini yuqori darajaga ko'tarish, iqtisodiyotni yaxshilash sohasida muvaffaqiyatlarga erishdi. Bundan keyingi mamlakat strategik yo'l xaritasi doirasida samarali boshqaruv asosida makroiqtisodiy

barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiyot tuzilmasini takomillashtirish, aholi bandligini oshirish, hududlarning mutanosib rivojlanishini ta'minlash, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish rejalashtirilgan. O'zbekiston Mingyillik rivojlanish maqsadlari doirasida ko'plab maqsadlarga erishdi va Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2016-2030 yillar uchun tasdiqlangan Barqaror rivojlanish maqsadlariga qo'shildi. O'zbekistonda yanada barqaror, keng qamrovli va diversifikatsiyalangan iqtisodiyotni rivojlantirish, ijtimoiy sohalarning mutanosib rivojlanishini ta'minlash uchun samarali milliy iqtisodiyotni amalga oshirish mexanizmi yaratiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, global iqtisodiyotning asosini innovatsiyalar tashkil etadi. Qaysiki iqtisodiyot

rivojlangan ekan uning omili sifatida ilg'or innovatsiyalarni keltirib o'tish mumkin. Shu ma'noda O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda innovatsion islohotlarning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilarda nomoyon bo'ladi:

Birinchi, O'zbekistonda ta'limning o'tgan asrdan qaror topgan o'ziga xos tizimi mavjud bo'lib, barcha hududlarda moddiy-texnik baza shakllangan edi;

Ikkinchi, O'zbekistonda so'ngi yillarda olib borilayotgan pragmatik tashqi siyosat rivojlangan mamlakatlar bilan mazkur sohada hamkorlik qilish uchun shart-sharoitlar, tizimli mexanizmlar yaratishga imkoniyat yaratmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Файзуллаев Ж.Н. Инсон капиталини ривожлантириш иқтисодийотни инновацион ривожлантириш моделига ўтказишнинг устувор йўналиши сифатида // *Инсон капиталини ривожлантириш-миллий иқтисодийот барқарорлиги омилли халқаро илмий-амалий конференсија илмий мақола ва тезислар то'плани (2023-йил 3-май)* – Т. О'зМУ, 2023, 250-254 бет
2. Шульц Т. Инвестиции в человеческие капиталы. – Москва, 1961. – С. 62.; Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов // *Антология экономической классики.* – М, 1993, Т.1. – С.382.
3. Петти У. Экономические и статистические работы – М.: Соцгиз, 1940. – С.154-171.
4. Lange, Glenn-Marie, Quentin Wodon, and Kevin Carey, eds. 2018. *The Changing Wealth of Nations 2018: Building a Sustainable Future.* Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1046-6.
5. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2016. – Б. 17.
6. <https://president.uz/uz/lists/view/7520>. О'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-йил 31-avgustdagi Mamlakatimiz mustaqilligining 33 yilligi munosabati bilan so'zlagan nutqidan
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Sotsial_davlat#
8. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/09/11/reducing-poverty/>